

Универзитет у Београду- Факултет политичких наука
Докторске студије међународне политике и европске студије

Отворени докторски семинар

Права српске мањине у Хрватској од 1996. до 2013. године

Студент: Милан Ранковић, 37/2017

Ментор: проф. др. Драган Ђукановић

Београд, 7.5.2019.

1. Увод

Права српске националне мањине у Хрватској за период од успостављања дипломатских односа (1996) до уласка Хрватске у Европску унију (2013) се нису побољшала. Објашњење зашто је то тако засновао сам на анализи политичке, персоналне и културне аутономије које сматрам као три важна индикатора права српске мањине у Хрватској у овом периоду. Отуда је моја основна хипотеза како су хрватске политичке елите пасивно приступале регулацији ових облика аутономије за српско становништво као и за оне грађане који желе да се врате.

Основни теоријски оквир овог рада је етнонационализам као облик групног организовања који утиче на формирање идентитета државе. Према Душану Кеџмановићу: „у етнонационалистичком пошашању и етнонационалистичким идејама и вјеровањима може се препознати образац који је заједнички различитим облицима групног живота, посебно оним гђе се истиче већа важност групе него појединца, и гђе је братство унутар групе праћено непријатељством према онима изван групе, односно припадницима других група, посебно оних који су по нечему ривалски. Појави овог обрасца обично претходи наглашена хомогенизација групе.“¹ На основу тога могу се објаснити тежње Хрвата за етнички хомогеном државом што утиче на права српске мањине и њену аутономију. Другачије виђење етнонационализма даје професор Дејан Јовић који о томе каже „сваки Србин, па и ових 186.000 колико их је у Хрватској данас остало, представља за етнонационалистичке милитаристе и тоталитаристе сигурносну пријетњу. Њихов је циљ потпуни, а не само 'практички' нестанак Срба из Хрватске. Држање рата у сталном фокусу кад се ради о српско-хрватским односима има, између осталог, и ту сврху.“² Ту можемо уочити једну од карактеристика етнонационализма која се огледа у томе када су припадници једне групе искључиви према припадницима друге групе коју сматрају ривалском. То се одражава и на политичку, културну и личну аутономију српске мањине у Хрватској за наведени период истраживања. Зато сматрам етнонационализам као основни теоријски оквир за ово истраживање.

¹ Душан Кеџмановић, *Етнонационализам*, СЛЮ, Београд, 2014. стр.15

² Дејан Јовић, *Рат и мит: Политика идентитета у сувременој Хрватској*, Фрактура, Загреб, 2017., стр. 228

Уводни део анализира различите начине како се права мањина могу штитити на институционалном, културном и личном нивоу. Питање регулисања права мањина поставља и професор Факултета политичких знаности из Загреба Сениша Таталовић који сматра да „Међуетнички односи и сукоби данас битно одређују стабилност и сигурност многих држава, али и међународне заједнице. Они битно одређују слику данашњега међународног састава и тиме се поставља важно питање: На који начин осигурати индивидуална и колективна права етничких мањина.“³

Мањине представљају легитиман део становништва неке земље. Сукоби на територији бивше Југославије имали су веома јак ефекат на етнички састав новонасталих држава што се види и кроз призму односа Србије и Хрватске. Њима се треба обезбедити аутономија у склопу државе под чијим се конституционалним кишобраном налазе. Међутим, ту наилазимо на искључивост хрватске политичке елите према српској мањини као тежња за етнички хомогеном државом.

О томе говори Сениша Малешевић када каже: „чим је оформљена, нова хрватска влада је увела дискриминаторску политику према српској популацији. Нова држава је дефинисана искључиво као држава етничких Хрвата. Влада је отпочела политику која је требало да осигура опште уклањање Срба из свих важних државних институција...“⁴ Ту већ видимо покушаје ограничавања права на политичку аутономију Срба у Хрватској.

Према доступним подацима, у Хрватској сада живи 186.000 Срба.⁵ Имајући у виду сећање на хрватске операције „Бљесак“ и „Олуја“ код њих постоји основани страх за свој опстанак а самим тим и за повратак на своја огњишта. За боље разумевање овог проблема, анализираћемо основне правне акте којиме је дефинисан положај српске националне мањине у Хрватској. Према Уставном закону о правима националних мањина Републике

³ Сениша Таталовић, *Етнички сукоби и еуропска сигурност*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр. 24

⁴ Сениша Малешевић, *Идеологија, легитимност и нова држава: Југославија, Србија и Хрватска*, оп.цит., стр. 354.

⁵ Влада Републике Хрватске, Уред за људска права и права националних мањина, Националне мањине у Републици Хрватској, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/352>, (приступљено: 1.4.2019)

Хрватске, овај појам се дефинише као: „...скупина хрватских држављана чији припадници су традиционално настањени на територију Републике Хрватске, а њени чланови имају етничка, језична, културна и/или вјерска обиљежја различита од других грађана и води их жеља за очувањем тих обиљежја.“⁶

Оваква формулација обезбеђује право грађанства за сваку особу која живи на територији Хрватске. Такође, овај закон у складу је са европским тековинама на које се у свом почетку позива. Уз то, ова дефиниција обезбеђује и културну аутономију мањина дајући им право да у оквиру Хрватске негују свој етнитет, језик и културу. Сматрам како је проблем српске националне мањине у Хрватској политичке природе јер су до распада Југославије, Срби и Хрвати на том простору живели релативно мирно. Елите су, утичући на идентитетска питања, формирале наротив „агресор-жртва“ у зависности из чије визуре се то посматра.

Српски Закон о заштити права и слобода националних мањина такође у дефиницији појма националне мањине познаје културну, политичку и територијалну аутономију грађана који су њени држављани а желе да очувају своју традицију, културу и језик земље одакле потичу.⁷

Србија и Хрватска сада немају заједнички документ који регулише област заштите права националних мањина. Такав документ постојао је када су га државна заједница Србија и Црна Гора и Хрватска потписали 15. новембра 2004 а ратификовали 2005. године.⁸ Као основа заштите мањина према том пропису: „Стране уговорнице ће осигурати припадницима мањина право на изражавање, очување и развијање њиховог националног,

⁶ Закон ХР, *Уставни закон о правима националних мањина*, прочишћени текст, НН 155/02, 47/10, 80/10, 93/11, 93/11, на снази од 06.07.2010, чланак 5., <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>, (приступљено: 1.4.2019)

⁷ Видети: Правно информациони систем Републике Србије, *Закон о заштити права и слобода националних мањина*, „Службени лист СРЈ“, број 11 од 27. фебруара 2002, „Службени гласник РС“, бр. 72 од 3. септембра 2009- др. закон, 97 од 6. новембра 2013- УС, 47 од 20. јуна 2018, члан. 2, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/slsrj/skupstina/zakon/2002/11/2/reg>, (приступљено: 3.4.2019)

⁸ Хрватско народно вијеће, *Закон о ратификацији споразума између Србије и Црне Горе и Републике Хрватске о заштити права Српске и Црногорске мањине у Републици Хрватској и Хрватске мањине у Србији и Црној Гори*, „Службени лист СЦГ- Међународни уговори“, бр. 3/2005, <http://www.hnv.org.rs/docs/Sporazum%20o%20zastiti%20manjina.pdf>, (приступљено: 2.4.2019)

културног, језичког и верског идентитета, као и право на одржавање и развијање мањинског школства, односно образовања, медија и остваривање посебних интереса припадника мањина.“⁹

Питање мањина и даље је отворено билатерално питање између Србије и Хрватске. Потребно је развити боље механизме културне и прекограничне сарадње како би мањине осетиле везу са својом матицом и биле сигурне да ће се њихова права поштовати. Ратни сукоби у Југославији нарушили су у великој мери етничке односе који су до тада постојали на овим просторима. Зато је важно створити неопходне услове за миран повратак српских избеглица у Хрватску иако код њих за то постоји основани страх. Као решење за то видим да Хрватска и Србија (уколико уђе) унутар Европске уније могу на највишем нивоу покушати да реше то питање.

2. Политичко територијална аутономија Срба у Хрватској

Према подацима на сајту Croatia.eu, Срби су најзаступљенија национална мањина са уделом од 4.4%. Од хрватских жупанија, Срба има највише у Вуковарско-сремској жупанији (15,5%) док су Сисачко-мославачка, Карловачка, Личко-сењска и Шибенско-книнска жупанија места где је удео српског становништва већи од 10 процената.¹⁰ Подаци хрватског Државног завода за статистику, према последњем попису из 2011. године, говоре да је удео Срба у структури хрватског становништва пао са 4.54 на 4.36 посто.¹¹

Оно што је такође уочљиво јесте и пад удела српског становништва у Хрватској почевши од пописа 1991. године што коинцидира са почетком ратних дешавања која су довела до

⁹ Хрватско народно вијеће, *Закон о ратификацији споразума између Србије и Црне Горе и Републике Хрватске о заштити права Српске и Црногорске мањине у Републици Хрватској и Хрватске мањине у Србији и Црној Гори*, члан. 1, оп.цит., стр.2

¹⁰ Hrvatska.eu, *Razmještaj i sastav stanovništva*, <http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=15>, (pristupljeno: 4.4.2019)

¹¹ Државни завод за статистику Републике Хрватске, *Попис 2011: Јер земљу чине људи*, Загреб, 2013., стр. 10, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf, (приступљено: 4.4.2019)

распада Југославије.¹² И Србија и Хрватска су једна другу посматрале увек кроз призму наратива „агресор-жртва“ због чега се у хрватској видела нетрпељивост према српској мањини у жељи за остварењем етнички хомогене државе. Операције „Бљесак“ и „Олуја“ значајно су умањиле број српског становништва у Хрватској када је у то доба преко 250.000 Срба избегло.

У својој књизи „Пад Југославије: Трећи балкански рат“, британски новинар Миша Глени (Misha Glenny) говорио је о политици искључивости према српској мањини тадашњег председника Фрање Туђмана. Он каже: „Након пада комунизма, међу Хрватима је зачас оживела прикривена и сасвим разумљива озлојеђеност због претераног утицаја Срба у републици. Многи Хрвати веровали су да је тај утицај покварена идеологија настала у безбожничком савезу два демона, великосрпске надмености и большевизма. Председник Туђман је одлучио да поправи ствар тако што ће критеријум приликом запошљавања многобројних радника у државној администрацији бити националност. Оваква политика за последицу је имала то да је велик број Срба постао сувишан.“¹³

То је један вид политичке сегрегације мањина који је био резултат послератних дешавања. Српско-хрватски односи одувек су у себи имали инхерентне тензије што је довело и до сукоба у последњој деценији двадесетог века. Тиме је било ускраћено основно људско право сваке мањине на слободу да тражи посао.

Репатријација Српских избеглица након акције „Олуја“ веома је битан елемент политичке аутономије српске националне мањине у Хрватској. О томе је говорио професор Драган Ђукановић који пише: „Хрватска и Србија имају и проблем око положаја статуса прогнаних Срба из некадашње Републике Српске Крајине. Наиме, и поред неколико значајних билатералних, али и мултилатералних настојања да се оваква ситуација у вези

¹² Види: Државни завод за статистику Републике Хрватске, *Потис 2011: Јер земљу чине људи*, оп.цит., стр.11

¹³ Миша Глени, *Пад Југославије: Трећи балкански рат*, Самиздат Б92, Превеле Јелена Стакић и Ксенија Влатковић, Београд, 2002, стр.30

са избеглицама из Хрватске у Србији промени до тога ипак није дошло, тако да се њих око 50.000 и даље налази у овјој земљи и то без суштински и адекватно решеног положаја.¹⁴

Постоји основана бојазан од повратка Срба на своја огњишта у Хрватској што значајно успорава процес решавања мањинског питања као отвореног билатералног проблема у односима Србије и Хрватске. Срби су једина мањина која у Хрватској има више од један одсто удела и уочљив је тренд пада тог броја који се, као што смо већ говорили, поклапа са почетком ратних сукоба. Сваки рат са собом неминовно доноси миграције становништва, а мултиетнички карактер некадашње државе додатно је усложнио ситуацију. Сматрам како би Хрватска и Србија кроз међувладину комисију за решавање питања мањина могли на највишем државном нивоу, уз подршку ЕУ као спољног балансера, покушати да нивелишу преостала отворена билатерална питања као што су избеглице и нестала лица.

3.Културна аутономија Срба у Хрватској

Културна заступљеност српске националне мањине у Хрватској огледа се у присуству удружења која чувају српски идентитет у тој земљи. Према подацима Уреда за људска права и права националних мањина Владе Републике Хрватске, из државног буџета финансирају се следећа удружења: Српско културно друштво „Просвјета“ из Загреба, Српско народно вијеће-Национална координација вијећа српске националне мањине, Заједница Срба у Републици Хрватској, Српски демократски форум, Народно вијеће Срба, Заједничко вијеће опћина и Српско привредно друштво Привредник.¹⁵

Оно што је уочљиво јесте централизација ових установа од којих се већина налази у главном граду Загребу. То на територијалном нивоу не може имати домаћај до свих припадника српске популације у Хрватској. Потребно је у местима где је српски живаљ омогућити му приступ културно просветним установама матичне земље. Стога је Србија

¹⁴ Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2016)*, Институт за међународну политику и привреду, ЈП Службени Гласник, Београд, 2016., стр. 180

¹⁵ Влада Републике Хрватске, Уред за људска права и права националних мањина, *Срби*, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/srbi/367>, (приступљено: 7.4.2019)

дужна да финансијски помаже припаднике своје дијаспоре. Сматрам како је такође и симболички интеракционизам одиграо битну улогу у етаблирању српске културне аутономије у Хрватској.

То образлаже и професор Дејан Јовић у својој књизи када каже: „За симболичке интеракционисте актери су важнији од саме структуре друштвених односа. Тиме су идеологије добиле своје мјесто у самом центру, а не на маргинама, друштвене реалности. Ова књига полази од једне од главних идеја симболичког интеракционизма. да су 'етнички идентитети флуидни, флексибилни, променљиви и ствар сагласности' те да 'етничке групе постоје докле год је чланство вољно и свесно'."¹⁶

Тако видимо како симболи српске националне мањине у Хрватској могу наилазити на одбојност домицилног народа према људима са којима су били до недавно у суживоту. Симболички интеракционизам представља процес конструисања и афирмисања друштвене стварности кроз симболе који су, у овом контексту, везани за нову Хрватску државност и идентитет након ратних сукоба.

О односу културе и симбола говорио је и Сениша Малешевић који каже: „Културно/симболички систем објективан је скуп симбола који призивају значења од највеће важности за формирање става, па отуда и понашања јединки у одређеном друштву."¹⁷ Културно- политички дискурс Хрватске базиран је на миту о Домовинском рату о чему говори и професор Јовић.¹⁸ Одатле можемо видети како тежња Хрватске за етнички хомогеном државом утиче и на културну аутономију српске мањине након распада бивше државе. Међутим, уласком у Европску унију, то је постао ограничавајући чинилац који може утицати на Хрвате да омекшају свој приступ према српској националној мањини.

¹⁶ Дејан Јовић, *Рат и мит: Политика идентитета у сувременој Хрватској*, оп.цит, стр. 369

¹⁷ Сениша Малешевић, *Идеологија, легитимност и нова држава: Југославија, Србија и Хрватска*, Наклада Јесенски и Турк, Едициј РЕС, Београд, 2004., стр.64

¹⁸ Дејан Јовић, *Рат и мит: Политика идентитета у суременој Хрватској*, оп.цит., стр.195

4.Лична аутономија Срба у Хрватској

Лична аутономија било које мањине уско је повезана са њеним идентитетом. Стога је важно у законским актима омогућити припаднику националне мањине да упражњава то у оквиру државе у којој је настањен. Могли смо видети како хрватски закон о националним мањинама омогућава слободу вероисповести, кретања и културе. То је основа за сигурност појединца али је такође битна и примена датог закона.

У том смислу можемо рећи како је право грађанства основно људско право. Свака индивидуа има право да се настани тамо где осећа приврженост са окружењем. Зато је процес репатријације избеглица и решавање питања несталих лица веома важан за остваривање личне аутономије припадника српске националне мањине у Хрватској.

Сматрам да су, у овом случају, политичке елите као „дизајнери идентитета“¹⁹ у великој мери утицали да се створи наратив „агресор-жртва“ кроз који Хрвати тако посматрају Србе и обратно. Јасно задирање у личну аутономију Срба у Хрватској видели смо током ратних дешавања када је преко 250.000 људи протерано са својих огњишта.

Питање избеглица и решавање њиховог положаја је важно за процес пост-конфликтне реконструкције и успостављање мирнодопских односа двају држава. Српска мањина у Хрватској и даље има незавидан статус што се је било изражено у годинама након краја сукоба. Решавање питања несталих лица битно је за процес транзиционе правде и део је личне аутономије Срба у Хрватској. Тај процес отежан је обзиром како не постоји документ који је забележио тачан број свих жртава рата већ је то подложно константној ревизији.

Етнонационализам је у овом контексту имао видан уплив у мањинску политику Хрватске након рата. Он је резултат њихових тежњи ка стварању етнички хомогене државе што је за резултат имало неосетљивост за права мањина. Говорећи о томе, Дејан Јовић пиште: „тај

¹⁹ Дејан Јовић, *Рат и мит: Политика идентитета у сувременој Хрватској*, оп.цит., стр.11

рат, који се водио прије свега против мањина, и у којем су главне жртве биле конкретне мањине тамо гђе су се затекле...конструисао је нову Хрватску, Хрватску у којој је завладао дух, закон и пракса етнонационализма.“²⁰

Свака мањина представља скуп припадника једног етничитета настањеног на простору друге државе. Ако погледамо овакву одредницу професора Јовића, Срби су схватани као препрека у изградњи нове Хрватске државе. Зато су на како институционалне, тако и на ванинституционалне начине, вршене различите врсте притиска на српску мањину задирући тако у њихову песоналну аутономију. То се огледало кроз политички притисак и поменути неосетљивост за потребе мањина. Појединац као јединка има законом загарантована права што је минимум његове личне аутономије.

Оно што међутим може утицати на побољшање статуса српске мањине у Хрватској је и притисак међународне заједнице. О томе пише професор загребачког Факултета политичких знаности Синиша Таталовић. Он сматра да се отворена питања у односима Хрвата и Срба првенствено односе на: „повратак избјеглица, враћање њихове имовине и тражење несталих у рату. Извјесно је да наставак процеса нормализације хрватско-српских односа може битно побољшати сигурносну ситуацију, не само у међусобним односима и сусједној Босни и Херцеговини него и у цијелој регији. Због тога је овај процес у сталном напредовању, првенствено због сталне бриге и притисака међународне заједнице.“²¹

Са уласком у Европску унију 2013. године, Хрватска је додатно ојачала своју преговарачку позицију када је реч о отвореним билатералним питањима са Србијом. Мањине представљају само један део свеукупне пост-конфликтне нормализације. Зато је потребно њима обезбедити и законом гарантовати личну аутономију што је тешко остварити у потпуности. ЕУ, у том контексту, може бити спољни балансер који ће убрзати процес решавања овог питања.

²⁰ Дејан Јовић, *Рат и мит: Политика идентитета у сувременој Хрватској*, оп.цит., стр.325

²¹ Синиша Таталовић, *Етнички сукоби и еуропска сигурност*, Политичка култура, Загреб, 2003, стр.154

5. Закључак

Мањине су важан део културе и традиције било које државе. Оне имају сопствени идентитет чије испољавање је гарантовано уставним актима државе на којој су настањени припадници мањинског народа. Подручје некадашње Југославије је етнички трусно обзиром да у том пондебљу живи више различитих етничитета чије су националистичке тенденције довеле до распада некадашње државе. Последице распада осећале су се и у пост-ратном раздобљу. Зато сматрам како се у наведеном периоду истраживања положај српске мањине у Хрватској није побољшао. И даље се користи наратив „агресор-жртва“ како би се оправдали поступци током ратних дешавања. Срби избегли из Хрватске имају основану бојазан од повратка на своја огњишта док они који су тамо остали, изложени су како институционалним, тако и ванинституционалним притисцима као последица тежње да се Хрватска што више етнички хомогенизује. Уочљив је јасан тренд пада удела српске популације у Хрватској са почетком ратних дешавања. Сматрам како ће ово питање у односима Србије и Хрватске и даље остати отворено без обзира на то ако Србија уђе у ЕУ или не.

Коришћена литература:

Hrvatska.eu, *Razmještaj i sastav stanovništva*, <http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=15>,

Влада Републике Хрватске, Уред за људска права и права националних мањина, Националне мањине у Републици Хрватској, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/352>,

Влада Републике Хрватске, Уред за људска права и права националних мањина, *Срби*, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/srbi/367>,

Дејан Јовић, *Рат и мит: Политика идентитета у сувременој Хрватској*, Фрактура, Загреб, 2017.

Драган Ђукановић, *Балкан на постхладноратовском раскрићу (1989-2016)*, Институт за међународну политику и привреду, ЈП Службени Гласник, Београд, 2016., стр. 180

Душан Кецмановић, *Етнонационализам*, СЛЮ, Београд, 2014.

Државни завод за статистику Републике Хрватске, *Попис 2011: Јер земљу чине људи*, Загреб, 2013., стр. 10, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf,

Закон ХР, *Уставни закон о правима националних мањина*, прочишћени текст, НН 155/02, 47/10, 80/10, 93/11, 93/11, на снази од 06.07.2010, чланак 5., <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina>,

Миша Глени, *Пад Југославије: Трећи балкански рат*, Самиздат Б92, Превеле Јелена Стакић и Ксенија Влатковић, Београд, 2002.

Правно информациони систем Републике Србије, *Закон о заштити права и слобода националних мањина*, „Службени лист СРЈ“, број 11 од 27. фебруара 2002, „Службени гласник РС“, бр. 72 од 3. септембра 2009-др. закон, 97 од 6. новембра 2013- УС, 47 од 20. јуна 2018, члан. 2, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/slsrj/skupstina/zakon/2002/11/2/reg>,

Синиша Малешевић, *Идеологија, легитимност и нова држава: Југославија, Србија и Хрватска*, Наклада Јесенски и Турк, Едициј РЕЧ, Београд, 2004.

Синиша Таталовић, *Етнички сукоби и еуропска сигурност*, Политичка култура, Загреб, 2003.

Хрватско народно вијеће, *Закон о ратификацији споразума између Србије и Црне Горе и Републике Хрватске о заштити права Српске и Црногорске мањине у Републици Хрватској и Хрватске мањине у Србији и Црној Гори*, „Службени лист СЦГ- Међународни уговори“, бр. 3/2005, <http://www.hnv.org.rs/docs/Sporazum%20o%20zastiti%20manjina.pdf>,